

6. To‘xliyev B. Adolat tasviri va Alisher Navoiy dahosini anglash muammolari.
www.tai.uz.

NUROTALIK YOZUVCHI RAHIM QODIR IJODIGA CHIZGILAR

Rajabov Faxriddin Toshpo‘lotovich
O‘zbekiston, Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi,
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada nurotalik yozuvchi Rahim Qodirning hayoti va ijodi shuningdek, adabiy merosining mavzu ko‘lami, Nurota folklorshunosligining manbalari va unga bog‘liq materiallarni to‘planishi xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Nurota, folklor, jirav, jadir, Sovuqbuloq, Zulqarnayn.

ЧЕРТЕЖИ ПО ТВОРЕНИЯМ ПИСАТЕЛЯ РАХИМА КАДИРА

Аннотация: В данной статье рассматривается жизнь и творчество нуратинского писателя Рахима Кадира, а также объем его литературного наследия, источники нуратинского фольклора и сборник сопутствующих материалов.

Ключевые слова: Нурота, фольклор, Жирав, Джадир, Сольдбулок, Зулькарнайн.

DRAWINGS ON THE CREATION OF THE WRITER RAHIM QADIR

Abstract: This article discusses the life and work of Nurota writer Rahim Qadir, as well as the scope of his literary heritage, the sources of Nurota folklore and the collection of related materials.

Key words: Nurota, folklore, Jirav, Jadir, Soldbuloq, Zulqarnayn

“Haqiqiy adabiyot ruhiyat alifbosidan dars beradi; aql va tuyg‘ular o‘yinidan yaraladi. Har qanday ijodda chin yurakdan yozish, o‘ylab va o‘ynab yozish, so‘ylanib yozish, o‘chirib yozish, yozib o‘chirish, eng muhimi, imon va vijdon bilan haqiqatni xolis yozish lozim. Ko‘rganlaridan ko‘chirib, birovlarining insholarini stilistik tarafdin o‘zlashtirib kitob yasash bilan iztirobli ijod, ijod zavqi o‘rtasida farq bor”[1, 4 bet].

Nurotalik ijodkor Rahim Qodir aynan shu sifatlarni o‘zida mujassamlashtirgan holda badiiy va ilmiy ijod bilan shug‘illandi. Rahim Qodir 1950 yil 14 martda Navoiy viloyati Nurota tumanida tug‘ilgan. 1957-1959 yillar tumandagi 2-maktabda, 1959-1965 yillar 7-son maktab- internatda, 1965-67 yillar A.S. Pushkin nomli maktabda o‘qigan. Maktabni tugatib, tuman pochta bo‘limida xizmat qilgan. Aynan shu davrda muallifning so‘zga bo‘lgan munosabati va Nurotaning qadimiy boy madaniy merosiga bo‘lgan qiziqishni pochta bo‘limiga kelgan gazeta va jurnallarni sinchiklab o‘rganish shakllantirdi. 1968 yil ToshDUNing Jurnalistika fakulteti talabasi bo‘lgan. Bo‘lajak olimning talabalik davri Toshkent muhitida yashash uchun qo‘shimcha ishlashni talab etdi. Avval

qurilishda, so'ng "O'qituvchi" nashriyotida korrektor, bosmaxonada ishchi sifatida faoliyat ko'rsatdi. 1976 yil Nurota tuman radioeshittirish bo'limida, 1978 yil tuman Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma") gazetasi mas'ul kotibi, 1982 yil Navoiy viloyat gazetasi "Do'stlik bayrog'i"da mas'ul kotib, 1983 yil Viloyat radioeshittirish bo'limi xodimi, 1989 yil Navoiy viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi raisi, 1999 yil O'zbekiston Respublikasi Teleradiokompaniyasi muxbir lavozimlarida faoliyat ko'rsatgan.

Nurotalik yozuvchilar tomonidan Rahim Qodirning folklorshunos [2, 21b], yozuvchi [3, 8b] va madaniyat xodimi[4, 38b] ekanligi alohida e'tirof etildi. Rahim Qodir faoliyatining asosiy qismini Nurota madaniy merosi va tarixini o'rganishga bag'ishladi. Nurotalik baxshilarni o'rgandi, kitobxonlarga tanishtirdi. Olimning ilmiy-ijodiy jihatdan shakllanishiga asosan kitob o'qish va o'z ustida ko'proq izlanish turtki bo'lganligini e'tirof etadi. "Folklor asarlarining o'zi ham uni yaratuvchi xalqning nimaga qodirligini, o'tmishi madaniyati qay darajada ekanligini ko'rsata oladi. Xalq ijodi asarlari o'zining mukammalligi, mazmunan chuqurligi, tarixiyligi bilan ajralib turadi. Chunki uning yaratuvchisi umum, ko'pchilik. Folklor ko'pchilikning fikri, tafakkuri, didi, tuyg'ulari majmui. Asrlar oshib, o'zida yangi davr qarashlari, shu davr kishilari intilishlarini aks ettiruvchi, vaqt o'tib sayqallashib, turli o'zgarishlarni ifodalovchi mazmun va shakl jihatdan mukammalashib boradigan va xalq ijodi janrlari uni yaratuvchi xalqning abadiy, barqaror yodgorligi, ma'naviy xazinası sifatida avloddan avlodga o'taveradi" [5, 6b] Rahim Qodir ana shunday adabiyotimizning folklor bo'limini nurotalik yangi baxshilar yangi dostonlar bilan boyishiga xizmat qildi.

Olim yillar mobaynida madaniy merosning bir qismi bo'lgan xalq og'zaki ijodini o'rganish borasida nurotalik baxshilar va ularning ijodini o'rgandi. Har bir janrning o'ziga xosligi shundaki, ular yagona maqsadga insonning ijtimoiy masalalarini yoritishga qaratiladi. "Poetik shakllar muayyan mazmunni faqat o'z imkoniyatlari doirasida ifodalaydilar. Binobarin, faqat birgina mavzudagi lirik kechinma bir vaqtning o'zida ham g'azal, ham ruboiy shaklida ifodalanganda, ularda tug'ilgan taassurot, g'oyaning keng yoki tor ifodalanish darajasi turlicha bo'ladi. Demak har bir janr hayotiy mazmunga-mavzu, g'oya kabilarga befarq poetik shakllar emas. Bu narsa folklorda aniq ko'zga tashlanadi. Chunki og'zaki poetik janrlarning nafaqat poetikasi va hayotiy qamrov darajasi, balki ularning ijro o'rni, ijro shakli va funksiyalari folklorda aniq hisobga olinadi. Masalan, to'yda yig'i-yo'qlov aytilmaganidek, motamda alla yoki kelin salom aytib bo'lmaydi. Ma'lum bo'ladiki, har bir poetik shaklning o'ziga xos tasvir yoki ifoda imkoniyatlari hayotiy vazifalari mavjud bo'lib, shaklning ana shu talablari orqaligina mazmun qamrab olinadi"[6, 95b].

Nurota dostonchiligini shakllanishida samarali ijod qilgan Qo'tir qishlog'lik Bekmurod (Jirav) Jo'raboiev, Qurbon jirov, Chanko't jirovlarning ijodiga bag'ishlangan "Baxshi izidan"[7, 3b], "Bekmurod jirov"[8, 3b], "Qo'tirqishloq dostonchiligi" [9,4b], "Xalq kuychilari" [10,4b], "Chanko't jirov" [11, 4b], "Qurbon jirov" [12, 4b], "Bekmurod jirov" [13, 4b], "El sevgan kishi" [14, 3b], "Xalq shoiriga ehtirom" [15, 1-2b], "Qalblarda qolgan iz" [16, 3 b], "Ulug' shoir

o'tgan" [17, 3b], "So'z durining sohibi" [18, 3b], "Chanko't jirov" [19, 4b], "Chanko't jirov" [20, 4b] kabi maqolalarni e'lon qildi.

"Nurota rayonining Qo'tir, Zulmsaroy, Zulqarnayn, Jadir va boshqa qishloqlarida ham XIX asrning ikkinchi yarmida bir qator xalq baxshilari ijod etganlar. Zulmsaroyda Ashur baxshi, Qurbon baxshi, Jadirda Esirgap baxshi, Sovuqbuloqda Jiyanboy baxshi va hokazo." [21, 3b]

Olim yuqoridagi maqolalarda Nurota dostonchiligi, tarixi, baxshilar repertuarining qamrovi, baxshilarning aytish uslublari va O'zbek folklorshunosligidagi o'rni xususida batafsil to'xtalib o'tadi. Olim baxshilarning yuksak saviyada shakllanib dostonlarni maromida kuylashni o'rgangan ustozlari xususida ham afsuski qisqa ma'lumotlarni yoki faqat nomlarinigina keltirib o'tadi xolos.

Olim bu boradagi ishlarini yana izchil davom ettirdi. O'zbek folklorshunosligini yetuk baxshisi Ergash Jumanbulbul haqida "Baxshilar sarvari" [22, 320b] nomli asar yozdi. Muallif asarda O'zbek dostonchiligining uzoq yillik tarixiy qatlamlari, Qo'rg'on dostonchilik poetik maktabi, uning vakillari-baxshi –shoirlarning mashaqqatli hayoti, o'zbek folklorshunoslik fani vujudga kelayotgan daslabki yillarning qiyinchiliklari, o'sha davr muhitining ijtimoiy-siyosiy manzaralari kabi voqealar, tasvirlar bevosita buyuk shoir taqdiri bilan bog'liq aks ettirilgan.

"Muhammad Jonmurod o'g'li (Po'ltan baxshi) o'z asarlari bilan butun O'zbekistonga mashhurdir. Uni yaqin-yaqingacha elliklab dostonni yodda tutishini so'ylar edilar". [23, 165b] Olimning baxshi haqidagi "Po'ltan shoir ibрати" [24, 244b] asari ham uning O'zbek dostonchilik san'ati namayondalari baxshi shoirlarining mashaqqatli hayotlari, baxshining tengsiz quvvai hofizasi, so'z va soz sirlarining bilimdoni ekanligi hamda Po'ltan shoirning murakkab kechgan umri tafsilotlariga bag'ishlangan.

1891 yil hozirgi Samarqand viloyati Qo'shrabot tumanining Oqchop qishlog'ida tug'ilgan. Ota onadan yetim qolib, Umri ismli so'zga chechan, to'y-ma'raka, ayollar gurungi bazmining suxandoni hazil-mutoibaga hozirjavob ammasi qo'lida tarbiyalangan baxshi Abdimurod Berdixol o'g'lidan "Bo'tako'z" [25, 96b] dostonni yozib oldi. "Ma'lumki, "Go'ro'g'li" turkum dostonlar silsilasi rang-barang, ko'lami keng, o'tmish voqealari, qahramonlari va misilsiz romantik tasvirlarda badiiy ifodasini topadi. Har bir ijrochi quvvai hofizasida uni kengaytiradi, o'ziga xos rang-bo'yoqlar orqali sayqal beradi. "Bo'tako'z" an'anaviy "Go'ro'g'li" turkumida ko'p ifodalangan Avaz hayotiga bag'ishlanadi, uning sevgisi, qahramonligi talqin qilinadi. Aslida: voqealar rivoji, maqsad-muddaoning nihoyasidan aniqki, Avazning Qunduz va Yulduzga borishi, uylanishi... Biroq Bo'tako'z bilan Avazning uchrashuviga bir to'qnashuv-butun asar rivojini o'zgartirishda "kalit" bo'lishi" [25, 90b] voqealari tasvirlangan.

Rahim Qodirning badiiy ijod sohasida faoliyati ham alohida ahamiyatga ega. Bu borada hayotiy voqealar asosida jonlantirilgan qiziq hikoyalar, chuqur falsafiy mulohazalarga undovchi fikrlar, inson tabiatiga xos bo'lgan xususiyatlar asosiga qurilgan "Yomg'ir gullari" [26, 332b], turmush chorahalarida goh halol, goh

birozgina ustomonlik bilan kun ko'rishni o'ylayotgan odamlar. Ularning har xil fazilatlari kulgiga olingan "O'zlari kim?" [27, 64b] hamda turli yoshda va turli kasbda mehnat qilayotgan ayrim navoiylik ijodkorlarning qisqa tarjimai holi va ijodidan namunalar yig'ilgan "Zarafshon ohanglari" [28, 88b] kitoblari ham o'quvchilar tomonidan sevib o'qilmoqda.

Xullas Rahim Qodirning O'zbek adabiyotshunosligi va folklorshunosligidagi ijodini alohida ta'kidlash joiz. Olimning olib borgan ilmiy izlanishlari samarasi o'laroq bugun Nurota dostonchiligi, baxshilar hayoti va ijodi mazmun kasb etmoqda. Alohida e'tirofga loyiq jihat shundaki, Nurota dostonchiligini ilmiy jihatdan tadqiq etish borasida ko'lamli ishlar amalga oshirilganligi kelgusidagi tadqiqotlarga zamin hozirlaydi. Rahim Qodirning ilmiy qarashlarini ushbu maqolada qo'limizda mavjud materiallar asosidagina yoritishga harakat qilindi. Kegusida Nurota dostonchiligi borasidagi ilmiy mulohazalarimizni yanada kengroq o'rganish navbatdagi vazifalarimizdan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bahodir Karim. Ruhiyat alifbosi. T.; 2018. 364 b
2. Mirzaev T. Ustozlar safdoshlar izdoshlar. T.; "Tafakkur tomchilari". 2021. 384 b
3. Mustafoev S. Tabarruk nurli Nurota. T.; "Turon zamin ziyo". 2015. 260 b
4. Mirzaev B., K.Ahmatqulov. Nurota tarixidan lavhalar. T.; 1997. 40 b
5. Xo'jayev T. XV asrning birinchi yarmi o'zbek adabiyoti va folklor. T.; "Fan" nashriyoti. 2008. 132 b
6. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. T.; 2004. 127 b
7. Qodirov R. Baxshi izidan. //Lenin yo'li(hozirgi "Zarafshon"). 1977, Noyabr
8. Qodirov R. Bekmurod Jirov. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1978, 23 dekabr
9. Qodirov R. Qo'tirgishloq dostonchiligi // Lenin yo'li(hozirgi "Zarafshon"). 1979, 9 yanvar
10. Qodirov R. Xalq kuychilari //Lenin yo'li(hozirgi "Zarafshon"). 1979, yanvar
11. Qodirov R. Chanko't jirov //Lenin yo'li(hozirgi "Zarafshon"). 1979, yanvar
12. Qodirov R. Qurbon jirov //Lenin yo'li(hozirgi "Zarafshon"). 1979, yanvar
13. Qodirov R. Bekmurod jirov //Lenin yo'li(hozirgi "Zarafshon"). 1979, Yanvar
14. Qodirov R. El sevgan kishi. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1979, 4 oktyabr
15. Murodov M. Qodirov R. Xalq shoiriga ehtirom. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1980, 29 may
16. Qodirov R. Qalblarda qolgan iz. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1979, 29 sentyabr
17. Qodirov R. Ulug' shoir o'tgan. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1979, 13 sentyabr
18. Qodirov R. So'z durining sohibi. //Kommunizm uchun. 1978, 5 yanvar
19. Qodirov R. Chanko't jirov. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1978, 31 yanvar
20. Qodirov R. Chanko't jirov. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1978, 12 fevral

21. Mamarasulov B. Bekmurod baxshi. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1974, 28 sentyabr
22. Qodirov R. Baxshilar sarvari. T.; "O'zbekiston". 2018. 320 b
G'.G'ulom. Adabiy-tanqidiy maqolalar. T.; "Fan".1971. 432 b
23. Qodirov R. Po'ltan shoir ibрати. T.; 2015. 244 b
24. Bo'tako'z. Doston. (Aytuvchi: A.Berdixol o'g'li. Nashrga tayyorlovchi: R.Qodirov). T.; "Yozuvchi", 1998. 96 b
25. Qodirov R. Yomg'ir gullari. T.; 2019. 332 b
26. Qodirov R. O'zlari kim?. T.; 1995. 64 b
27. Кобулова Н. Erkin A'zam nasrida xarakter va maishiy hayot tasviri. T.: Общество и инновации, 2021. 2-4/S, 475-480
28. Zarafshon ohanglari. (To'plab nashrga tayyorlovchi: R.Qodirov). T.; "Yozuvchi", 1998. 88 b

LEKSIK QATLAMNING QAHRAMON RUHIY OLAMINI NAMOYON ETISHDAGI O'RNI

Kobulova Nodira Bahodirovna
O'zbekiston, Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti, f.f.f.d., PhD.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuvchining til imkoniyatlaridan foydalanib qahramon xarakterini yoritishga yondashuvi, badiiy asarlarda arxaizm, neologizm, sheva, kasb va hunarga oid so'zlardan foydalanishning badiiy qiymati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: obraz, xarakter, estetik va aniq maqsad, mazmun nozikligi, leksik qatlam, arxaik so'zlar, neologizmlar, umumiylik, individuallik, varvarizm, allegoriya, sirkulyatsion mohiyat.

РОЛЬ ЛЕКСИЧЕСКОГО СЛОЯ В РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ДУХОВНОГО МИРА ГЕРОЯ

Аннотация: В данной статье с использованием языковых возможностей, которыми обладают способности писателя, а также с использованием архаизмов, неологизмов, варваризмов, диалектных и связанных с профессией и деятельностью слов используются в произведениях искусства для определенных эстетических целей.

Ключевые слова: образ, характер, эстетическая и целевая задача, тонкость содержания, лексический слой, архаические слова, неологизмы, обобщение, индивидуализация, варварство, аллегория, циркулирующая сущность.

THE PLACE OF LEXICAL LAYERS IN THE LANGUAGE OF THE WORK